

TUT IPAK QURTINING GO'ZAL VA MARVARID ZOTLARIDA PILLA KALIBIRI

S.X.Xudjamatov
Ipakchilik ilmiy-tadqiqot instituti

S.O.Ortiqova,
N.Z.Saidmurodova

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqola tut ipak qurti Go'zal va Marvarid zotlarining kalibrini aniqlashga va tut ipak qurtining pilla kalibrini yetakchi seleksion belgilari o'rtasida bog'liqlikni aniqlashga qaratildi. Tanlash natijalari asosida pillalar uch xil gradatsiya bo'yicha yirik o'rta kichik pillali kalibrlarga ajratildi. O'rta kalibrli pillalarning texnologik ko'rsatkichlari eng yaxshi texnologik ko'rsatkich deb topildi. Pilla kalibri va seleksion belgilar o'rtasida teskari korrelatsiya mavjudligi isbotlandi.

Kalit so'zi: Tut ipak qurti, pilla, kalibri, zot, Go'zal, Marvarid.

Аннотация. В данной работе основное внимание уделялось определению калибра тутового шелкопряда пород Гузал и Марварид и выявлению взаимосвязи между ведущими селекционными признаками калибра коконов тутового шелкопряда. По результатам селекции коконы были разделены на три градации крупные, средние и мелкие по калибру коконов. Технологические показатели коконов среднего калибра признаны лучшими технологическими показателями. Доказано наличие обратной взаимосвязи между калибром кокона и селекционными признаками.

Ключевые слова: тутовый шелкопряд, кокон, калибр, порода, Гузал, Марварид.

Abstract. In this work, the main attention was paid to determining the caliber of Guzal and Marvarid silkworm breeds and to identifying the relationship between the leading breeding traits of the caliber of silkworm cocoons. According to the selection results, the cocoons were divided into three gradations - large, medium and small cocoons in terms of caliber. Technological indicators of medium caliber cocoons are recognized as the best technological indicators. The presence of an inverse correlation between the cocoon caliber of and selection traits has been proven.

Key words: silkworm, cocoon, caliber, breed, Guzal, Marvarid.

Kirish. Bugungi kunda tut ipak qurtining pilla mahsuldorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslarni yaratishga yo'naltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Bu borada seleksion belgilari bo'yicha farq qiluvchi zotlararo duragaylar kombinatsiyasini olish va eng maqbul seleksion belgilarga ega genotipli tut ipak qurtining zot va duragaylarini yaratish tut ipak qurti genetikasi va seleksiyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tut ipak qurti texnologik belgilarini shakllanish qonuniyatini genetik ko'rsatkichlarini va bu belgilarni o'zaro bog'liqlik darajasini bilish ularning pilla mahsuldorligini oshirish imkonini yaratadi. Bunda asosan tut ipak qurti pilla kalibri va unga bevosita ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganish joiz. Bu borada olimlarning bir qancha natijalarga erishganini ko'rishimiz mumkin.

Sh.Umarov, U.N.Nasirillaev va S.S.Lejenkolar (2004) yozgi tajribalarida shuni aniqladilarki, yirik pillali seripak zotlar ishtirokida yaratilgan yangi sanoatbop duragaylardan foydalanish orqali yoz mavsumida ham vazndor, ipak miqdori yuqori pillalar yetishtirish mumkin, hamda ipakni qayta ishlash sanoati uchun uzun va yuqori metrik nomerga (ingichka) ega bo'lgan ipak tolasi beradigan Oltin vodiy 1 va Oltin vodiy 2 duragaylarini tavsiya etganlar.

Ipak qurti mahsuldorligi va pilla sifatini oshirish muammosi doimo dolzarb bo'lib kelgan. O'zbekistonda yetishtirilayotgan pilla sifati hozirgi kunda sifat bo'yicha ipakchilik rivojlangan mamlakatlardan keying o'rinda turadi. Ilmiy tashkilotlar ishlab chiqqan tut ipak qurtini pillalari sifatini oshirishning qator usul va vositalarga qaramasdan bu muammo o'z dolzarbligini yo'qotmasdan kelmoqda.

Umarov SH.R., Nasirillayev.B.U., Giyosova K.S., Jumaniyozov M.Sh lar tajribalarida "Orzu", "Yulduz", "Go'zal", va "Marvarid" zotlari populatsiyalarining mahsuldorlik va texnologik xususiyatlarini oshirish maqsadida, zotlarni sintetik seleksiya tadbirlari bilan texnologik belgilari bo'yicha yuqori darajaga olib chiqilishida bu zotlar ishtirokidagi "O'zbekiston 5" va "O'zbekiston 6", "Oltin vodiy 2" sanoat duragaylari ipagini sifat ko'rsatkichlarini va hosildorligini oshirishga erishganlar.

Tut ipak qurti kalibrini seleksion tanlash orqali bir xillikka keltirish bo'yicha S.Xudjamtov (2017) bir qancha natijalarga erishishgan.

Keltirilgan ma'lumotlar asosida tut ipak qurtining pilla kalibrini yanada chuqurroq o'rganish hamda seleksion belgilar genotipga qanchalik bog'liq ekanligini, korrelatsion bog'liqlikning mohiyatini ochib berishga yo'naltirdik.

Tadqiqot materiali va usullari. Tajribalar Ipakchilik ilmiy-tadqiqot institutining "Tut ipak qurti naslchiligi, ekologiyasi va kimyoviy zaxarlanish proflaktikasi" laboratoriyasining maxsus qurtxonalarida optimal gigrotermik sharoitlarda va Nasirillaev U.N., Umarov Sh.R., Jumaniyozova M.Sh., Xudjamatov S.X. (2020) "Tut ipak qurti naslchilik ishining asosiy uslubiy qoidalari" rahbariy xujjatiga rioya qilgan holda olib borildi. Tajriba zot populyatsiyalari "Tutchilik eksperimental xo'jaligi" ning tut plantatsiyalaridan keltirilgan sifati bir xil tut barglari bilan parvarishlandi.

Tajriba материалларнинг репродуктив белгилар bo'yicha taxlil qilindi. Quyidagi ko'rsatkichlar aniqlandi – tuxum qo'ymasidagi tuxumlarning o'rtacha soni, tuxum qo'ymasining vazni, bir dona tuxumning vazni va fiziologik brak foizi. Keyin har bir variant tuxum qo'ymalari birlashtirilib, aralashmalar tashkil etildi va tuxum aralashmasidan har birida 100 donadan 4 qaytarilishda namunalar olindi. Namunalar inkubatsiya qilinib, jonlanmagan tuxumlar sonini aniqlash orqali populyatsiyaning jonlanish ko'rsatkichi aniqlandi.

Tuxum aralashmalari inkubatsiya qilinganda birinchi ommaviy jonlanib chiqqan kundagi kurtlar boqish uchun olindi. Qurtlarning 2-yoshida variantlar bo'yicha har birida 220 tadan 8 qaytarilishda qurtlar sanab olindi. Qurt boqish davrida kasallangan va rivojlanishdan orqada qolgan qurtlar hisobga olindi.

Olingan natijalar pillaning kalibri bilan xom ipak chiqishi, ipak mahsulotlari chiqishi, pillalar chuvatilishi foizi, tolaning umumiy uzunligi va ingichkaligi kabi belgilari o'rtasidagi fenotipik korrelatsiya koeffitsientlarini hisoblashda foydalanildi.

Tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi. Tajribalar uslubiyati asosida seleksion zotlar erkak va urg'ochi jinslar kesimida pillalarning kalibri bo'yicha yirik, o'rta va mayda gradatsiyalarga ajratib oldik. I-gradatsiya: ♀-816-875 mm² va ♂-768-884 mm²; II-gradatsiya: ♀-736-782 mm² va ♂-713-736 mm²; III-gradatsiya: ♀-600-704 mm² va ♂-609-672 mm². 3-jadvalda gradatsiyalar bo'yicha pilla kalibri va quruq pilla vazni ko'rsatkichlari keltirilgan.

1-jadval

Tut ipak qurtining Go'zal va Marvarid zotlarining pilla kalibri va quruq pillalar vazni ko'rsatkichlari

Gradatsiyalar	Zotlar	Pillalar kalibr, mm ²	Pilla qobig'i donadorligi (1 sm ² dagi bo'rtiqlar soni)	Quruq pillalar vazni, g
I-gradatsiya (yirik kalibr)	Marvarid	829,6±4,08	47,0±1,52	1,020
	Go'zal	794,4±4,2	47,5±1,05	0,900
II-gradatsiya (o'rta kalibr)	Marvarid	750,5±4,50	52,2±1,50	1,000
	Go'zal	726,4±1,25	49,3±1,46	0,900
III-gradatsiya (kichik kalibr)	Marvarid	668,1±7,04	58,8±2,10	1,000
	Go'zal	652,3±3,14	57,2±1,13	0,870

1-jadvaldagi ko'rsatkichlardan shuni ko'rish mumkinki, deyarli bir xil vazninga ega pillalar kalibri bo'yicha bir biridan farq qilar ekan. Pilla vazni I, II, III-gradatsiyalarda o'rtacha 0,940-0,950 g oralig'ida, ammo pilla kalibri esa 660-812 mm² ga teng. Keyingi bosqichda deyarlik bir xil vazninga ega, ammo turli kattalikdagi pillalarning texnologik ko'rsatkichlari qay darajada bo'lishi aniqlandi.

Tajriba natijalarimiz asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Tut ipak qurtining seleksion zotlar ko'rsatkichlarini taxlil qilar ekanmiz mayda yoki kichik kalibrga ega pillalarning texnologik ko'rsatkichlari yirik gradatsiyadan yuqoriroq ekanini ko'rish mumkin. Mayda kalibirli III gradatsiyadan, I-gradatsiyadagi yirik kalibirli 1,7 abs % ga yuqori ekanligi isbotlandi.

Adabiyotlar

1. Умаров Ш.Р., Насириллаев У.Н., Леженко С.С. Ингичка ва узун ипак толаси олишининг янги усули. // "Ипакчилик соҳасидаги долзарб муаммолар ечимининг илмий асослари". - Тошкент, 2004. 205-208-б.
2. Худжаматов С.Х. Наслли пилларни компактлиги бо'йича танлашнинг ипак қуртининг технологик ко'рсаткичларига та'сири. Ёш олимлар республика илмий амалий конференцияси III қисм 31 март-1 апрел Термиз-2017. 181-182-б.

3. Насириллаев У.Н., Умаров Ш.Р., Жуманиёзоа М.Ш., Худжаматов С.Х.
“Тут ипак курти наслчилик ишининг асосий услубий қоидалари”.
//Тошкент, 2020.